

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. Dizi-Sayı 9^b

ULUSLARARASI PİRİ REİS VE TÜRK DENİZCİLİK
TARİHİ SEMPOZYUMU
26-29 Eylül 2013 / İSTANBUL

500 YILIN ARDINDAN PİRİ REİS VE ESERLERİ
BİLDİRİLER
2. CİLT

YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Yrd. Doç. Dr. Halil Ersin AVCI
TTK Uzm. Yrd. Selin EREN
TTK Uzm. Yrd. Aytaç YÜRÜKÇÜ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mehmet Metin HÜLAGÜ
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Prof. Dr. İhsan FAZLIOĞLU
Prof. Dr. Doğan UÇAR
Dr. Svatopluk SOUCEK
Prof. Dr. Gregory McINTOSH
Prof. Dr. Rhoads MURPHEY
Prof. Dr. Cem GAZİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Halil Ersin AVCI
Yrd. Doç. Dr. Firdevs ÇETİN
Yrd. Doç. Dr. A. Edip MÜFTÜOĞLU
Muzaffer Metin ATAÇ
(Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral)
Cevat ÜLKEKUL (Emekli Tümgeneral)

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA 2014

Topografik Kartografyada Din ve Tarih Kartografyasını Arama: Pir Muhiddin Reis'in Haritalarını Bahriye Ekseninde Yeniden Okumak

Şevket YAVUZ

Doç. Dr., Dinler Tāribi Öğretim Üyesi, Onsekiz Mart Üniversitesi.

e-mail: shyavuz@yahoo.com

*"Polye Anapolosuna efrenç tâifesi Anapole de Riyamo derler... Şimdi İspanya Beyine tâbidir. Fakat bu şehir ecnebi memleketler içinde en eşsiz olanıdır. Halkın yüzü çok güzeldir. Şehrin içinde akar çeşmeleri vardır. Bazı çeşmeleri aslan ağzından, bazıları memesinden, bir kısmı insan ağzından akar. Her biri bir san'atla mermerden yontulmuş lülelerden akar."*¹

*Kalenin şimdiki ismine Araplar Medbiye derler. Çok eskiden Afrikiyye derlerdi... Kalenin boğaza karşı... yedi kapısı vardır. Bu kaleden içeri kâfir iken müslüman olmuş bir kimseyi koymazlar. Eğer içeride yakalanır ise, hiç aman vermeden tepelerler..."*².

*"Bazılarının gemisi batacak yer arar,
Çünkü onlar yalan alır, hem yalan satar."*³.

Giriş: Genel Çerçeve, Sorunlar ve Tezler

Haritacı, kartograf, denizci ve coğrafyacı olarak Pir Muhiddin Reis (c. 1567- 1554), devrinin imkânları ve bilimsel durumu göz önünde tutulduğunda ilim ve bakış açısı noktasından gerçekten oldukça ileri seviyede olan bir Osmanlı bilginidir. O, bu özellikleriyle beraber aynı zamanda hem haritalarında, hem de meşhur eseri

Babriyye'sinde oldukça farklı bir şekilde kendini göstermektedir: Pîr Reis, iyi bir sosyal tarihçi ve din-kültür gözlemcisidir. Onun tespit, teşhis, takdir (sınıflama) ve tahlilleri bu açıdan ele alındığında, devre ait oldukça önemli, birinci elden, farklı, biricik ve ilginç detaylar karşımıza çıkarmaktadır. Kartograf olarak haritasına kodladığı bilgiler sosyal-dinî panorama, sosyo-ekonomik statü ve imâlar, dünya eko-politiği ile ilgili göndermeler (meselâ; altın rezervleri ile ilgili sembol ve kodlar)⁴ oldukça önemli ve yararlıdır. Gerçekten bir şaheser of *Babriyye*'sindeki bilgilerin coğrafya, kartografya, denizcilik, vb. özellikleri, sosyo-dinî ve sosyo-kültürel perspektiften ele alınması durumunda ortaya çıkan husus, Pîr Reis'in oldukça metodik, detayları önceleyen, farklılıkları çoğu zaman deskriptif bir şekilde arz etmeye çalışan iyi bir sosyal gözlemci ve sosyal târihçidir. Denizciler için oldukça önemli, hayati ve fonksiyonel teknik detayları, topografik⁵ ve bölgesel bilgileri verirken, yer yer o bölgenin târihi panoramasını sunar. Bu panorama da bu satırların yazarının tarihsel metodolojide kullandığı metodik 6-S çerçevesinin sadece 4-S kategorilerine göre ifade edilecek olursa, özetle şu ana başlıklarla devreye girer: (a) Süje; târihi aktör ve fâiller hakkında nakiller; (b) Sosyo-maddî ve medenî faktörler hususunda bilgiler; (c) Sosyo-kültürel ve manevî faktörler kerterizinden anlatılır; (d) Seyir: Geçmiş ile gelecek arasında hâli şimdiki zamanı ve durumu değerlendiren izahlar.

Bunlara bağlı olarak, bu çalışmanın tezini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Pîr Reis, bilinen teknik ve haritacılık özellikleri yanında, iyi bir sosyo-kültürel gözlemci ve sosyo-medenî unsurların anlatıcısıdır da. Hayatın, târihin ve oluşun içinde olan bir gözlemci ve anlatıcı olarak Pîr Muhiddîn Reis, yaşadığı topografyadaki sezgiş-algılayış-kavrayış-anlayış-anlamlandırma-yorum (hermenötik) düzeneğinin bir açıdan çocuğu, diğer noktadan da oldukça üzerinde bir tutum, tavır ve tezâhür ortaya koyar. Bu ikinci özelliği onu çağdaşlarının üzerinde konumlandırın durumunu ifade eder. Eserinde bölge hakkında bilgiler verirken, çoğu zaman anlatının başında ve ortasında o bölgenin sosyal özellikleri ve târihsel arka planı hakkında da bilgi vererek, eserini adeta din ve târih kartografyası modelinde kurar. Diğer bir ifade ile, onu perspektifinde sosyo-kültürel ve dinî olan topografyanın manâ kartografyasını temsil eder. Bu çalışmada

(i) hem onun haritaları *Babriyye* ekseninde okunmaya çalışılacak; (ii) hem de mevzubahis kitabı târihî ve dinî panoramaya göre yeniden okunmaya çalışılacaktır.

Topografik Kartografyada Din ve Tarih Kartografyasını Arama: Coğrafyadan Şuûra Yolculuk

I. Târihî Bağlam, Arka Plan, Zamanın Ruhu ve Şuûr Teknesinin Panoraması

Tarihî Süreç ve Sahân:1513 târihli ilk haritasındaki *ketebe* (“müellif imzası”) kaydı şu şekildedir: “Bu eser; meşhur Kemâl Reis’in kardeşi Allah her ikisini de yargılasın nin oğlu fakîr Pîr B. Muhammed / Mehmed tarafından, Gelibolu şehrinde harâm aylardan olan Muharrem ayında, 919 yılında yapılmıştır.”⁶ Bu târih, Mart 1513 târihine tekabül eder. İbâredeki üslup ve ayın özelliğine vurgu oldukça önemli bir hususu ortaya koyar: XV. asırdaki bir Osmanlı denizci ve bilgininin yaklaşım tarzı ve şuûr hâlinin en açık ve net bir şekilde kendini ifâdesi.

Pîr Muhiddîn, on bir yıl zamanın ilim ve irfân üssü olarak kabul edilen ve Balkanların manâ ve bilgi kökü olarak görülen Gelibolu’da zamanın âlim ve hocalarından iyi bir eğitim alır. Hangi tür dersler aldığı tam olarak bilinmese de devrin bilinç kodları ve şuûr teknesi göz önünde bulundurulduğunda vâsita ilimlerden (dil, mantık, vb.) hedef ilimlere (Kur’ân, Hadîs, vb.), oradan da hayat ilimlerine kadar geniş yelpazede bir eğitim gördüğü ifade edilebilir.

Bu eğitim safhasından sonra amcası Kemâl Reis tarafından babasından “yetiştirilmek üzere” emanet alınır; artık o, “derya medresesi”nin levendidir. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi, Mehmed Pîr adlı levendin oğlu olan Pîr Muhiddîn, amcası ile beraber Akdeniz’in en ücra noktalarına varıncaya kadar sulara mekik dokurlar. Denize açıldığı târih 1481’dir. Zamanın denizcilerinin yaptığı gibi, akıncı leventlik korsanlık olarak da okunabilir yaparak hayata atılan Pîr Muhiddîn, amcasının üç direkli gemisinde sefer kâtibi olarak engin denizlere açılır. Artık genç Pîr, amcası ile beraber daha nice seferlere kapı açan yola girmiştir.

1486 yılında, Batı ve güney Akdeniz'i kolaçan ederler. 6 yıl boyunca Endülüs Müslümanlarını Kuzey Afrika'ya taşırlar. Bu hizmet, Kemâl Reis'i, Türk tarihinin en büyük denizcilerinden biri hâline getirir.

1495 yılında Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerler. Akdeniz'deki yoğun faaliyetlerine devam ederler. 1499 yılında, Kemâl Reis, Kaptan-ı Derya Davut Paşa tarafından Akdeniz Filo Komutanlığı'na atanır. Süreçler, özellikle denizlerde oldukça güçlü ve etkili olan Venediklerle savaşlarla devam eder. 1511 yılında, bu savaşların birinde büyük amiral Kemâl Reis şehit düşer.

Çok sevdiği, hürmet ettiği amcasının şehâdeti, Pîr Muhiddîn'i çok etkiler. Bu hâlet-i ruhiye içinde o, ana toprağı Gelibolu'ya çekilir; kitabını yazmaya ve haritalarını çizmeye başlar.⁷

1513 tarihli Dünya Haritası'nı, Yavuz Sultan Selim'e Mısır'da sunmuş (1517) ve padişahın takdirini kazanmıştır⁸.

1526 yılında büyük eseri Bahriye'yi kaleme alır. Bahriye; Akdeniz (bugünkü Ege Denizi olarak adlandırılan denizi de içine alan) için bir kılavuz, bir kaptan güzergâhı ve rehberidir.

1526'dan itibaren tarih onun hakkında susar; ta ki diğer Dünya Haritası (elimizde sadece Kuzey Amerika kısmı mevcut)'nı çizinceye dek (1528). Bu haritasını, daha önceki sefer ve araştırmalarında topladığı bilgi ve belgeleri de kullanarak, Akdeniz'de (bugünkü Ege Denizini de içine alarak) akıncı levent / korsan olarak gezip gördüğü koy, körfez ve adalar hakkındaki tecrübe ve gözlemlerini de katarak çizer⁹. Ayrıca Kristof Kolomb'un haritası dâhil otuz dört haritadan yararlandığı ifade edilmektedir¹⁰. Bu haritasını, Sadrazam Makbûl İbrahim Paşa'nın tavsiye ve desteğiyle Gelibolu'da çizer.¹¹ 1528 yılında ise, Kanuni Sultan Süleyman'a takdim eder.

1528 tarihinden 1547 yılına kadar uzanan 19 yıllık zaman dilimi kapalı olup, Pîr Muhiddîn Reis'in bu zaman diliminde ne yaptığı ancak yorumlarla açıklanmaya çalışılır.

19 yıllık kapalı dönemden sonra Hint Kaptanlığı Mısır Kaptanlığına atanır (1547). Bu tarihten sonra o, Basra Körfezi, Hürmüz, Yemen ve Hint Okyanusu kıyılarında Portekizlilerle yapılan savaşların ve çatışmaların içindedir. Bu zaman zarfında sorumlu olduğu bölgede en büyük tehdidi oluşturan Portekizliler oluşturmaktadır. Onlar, Ümit Burnu'nun keşfinden sonra, bölgenin hâkimiyetini ele geçirmenin, başta ekonomik olmak üzere ne kadar önemli olduğunun farkındadırlar. Onların mevcut ve muhtemel tehdit ve saldırılarına karşı, Pîr Reis, Osmanlı Süveyş Donanmasını savaşa hazırlamaya çalışır. Pîr Reis Hint Kaptanlığı'na atanmadan iki yıl öncesine kadar, Osmanlıların Hint Okyanusu'nda sahip olduğu tek üs Aden'dir. Bununla birlikte Araplar Portekizliler'in yardımı ile üssü ele geçirir. Payitahttan üssü ele geçirmesi için sefer emri alan Pîr Reis, görevi başarı ile tamamlar ve üs, şiddetli çatışmaların ardından tekrar Osmanlılara geçer (Kasım 1548). Bu zaferin en öne çıkan sonuçları şunlardır: Aden ele geçirilerek, Kızıldeniz güvence altına alınmıştır. Bu da Yemen kıyılarına kilit vurarak, Portekizliler'in bölgedeki hayallerine ve güç arayışlarına büyük bir darbe indirme anlamına geliyordu. Bu zafer, Pîr Reis'in Kanûnî tarafından ödüllendirilmesi ile başlanır.

1550'lerin başlarında Portekizliler tekrar Basra Körfezi'ndeki faaliyetlerini artırmaya başlarlar. Bunun üzerine Pîr Reis, Hürmüz Seferi ile görevlendirilir. Süveyş'ten otuz gemilik filo ile sefere çıkan Pîr Reis (Nisan 1552) önce Umman Denizi'ne girer ve Portekizliler'in elindeki Maskat Kalesi'ni ele geçirir. Akabinde Hürmüz Adası ve Kalesi'ni ele geçirmek için ilerler. Bu esnada, yetmiş parçalık Portekiz Donanması ile savaşa tutuşur ve düşmanı geri püskürtür. Dış kaleyi ele geçirmesine karşın, daha stratejik konumdaki iç kaleyi ele geçiremez. Kendi gemileri de hasar gören Pîr Reis, hem yardıma gelmekte olan yelkenlilerle donatılmış Portekiz Donanması'ndan kaçınmak, hem de leventlerinin dinlenmesi için Basra Körfezi'ne geri döner. Ama buradaki güç-iktidar savaşı onu tedirgin eder; nitekim Basra valisi Kubat Paşa, Pîr Reis'in donanmasının onarım, bakım ve desteği hususunda yardımcı olmaktan kaçınır. Bundan da öte, donanmadaki kürekçilerin disiplinsizliğini gerekçe göstererek Basra'yı terke zorlar. Bunun üzerine Pîr Reis, gemilerini Basra'da bırakarak,

içinde ganimetlerin de olduğu üç kadırgasıyla Mısır'a doğru yola çıkar; ama kadırgalardan biri yolda batar. Tüm bunlar olurken, Pîr Reis, Kubat Paşa tarafından sadrazama şikâyet edilir. Mısır'a varır varmaz tutuklanır ve Kanûnî'nin buyruğunca da idam edilir (1554). 84 yaşlarında iken "siyaseten idareten katl" tarihsel gerçeğine bağlı olarak idam edilir¹². Yıllardır devam eden Osmanlı'daki güç-iktidar-otorite kavgalarının bir sonuncu olarak idam edilen Pîr Reis, gerek ileri görüşlülüğü, gerek zamanın ruhunun üzerindeki yönelim ve değerlendirmeleri ile tarihe büyük bir amiral olarak geçmeyi hak etmiş büyük bir deha, denizci, haritacı, kartograf, şâir, edip ve bilgindir¹³.

II. Kimliğin Şifreleri ve Pîr Muhiddîn Reis'in Şahsiyet Hamurunun Unsurları

Pîr Ahmed Muhiddîn, devrinin Anadolu ve Rumeli'nin manâ havuzunun en önemli fâil ve aktörlerinden olan Abdalân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rûm'un yoğurduğu bir topografyada kimliği ve şahsiyeti şekillenir. Aldığı direkt ve dolaylı eğitim, kalbine, aklına ve ruhuna verilen iksir olmadan Pîr Muhiddîn Reis'i öylece, hüda-i nâbit gibi, doğmuş ve yetişmiş varsaymak her halde rasyonel olmaktan oldukça uzaktır. Diğer bir ifade ile, Pîr Muhiddîn Reis, Yazıcızâde kardeşlerin meşhur eserleri *Muhammedîyye* ve *Envârul-Âşîkîn*'in ördüğü bir *ilim-irfân-manâ-muhabbet* ikliminin çocuğudur.

Aldığı eğitimle doğru orantılı olarak, bazı önemli çalışmalarının olduğu da ifade edilmektedir; meselâ, İslâm Hukuk İlmi olan Fıkıh ilmine derin bilgisinin bir göstergesi olarak Mahmûd b. Ahmed (v. 1274)'in eseri *Vikâye*'yi tercüme eder¹⁴. İslâmî ilimlerde en çetrefilli konular üzerine yazılan bir eseri tercüme edebilmek için oldukça ileri seviyede bir Arapça bilgisine ve usûl metodoloji bilgisine gerek olduğu izahtan varestedir.

Öte yandan; İbn Haldûn (v. 1406)'un da ifade ettiği gibi, "insan bulunduğu yere göre *temekkûn* eder karakter kazanır." Pîr Muhiddîn Reis, deniz ile insanın hem hâl olduğu, suyun ikinci tabiat oldu-

ğu bir coğrafyanın çocuğudur. Nitekim: Gelibolu'da ilk tersane aynı zamanda gemi güvenliğini sağlamak üzere Yıldırım Beyazıt tarafından kurulur. Bu açıdan Gelibolu birçok denizcinin yetişmesi için en uygun bir yer haline gelir. Târih-i İbn Kemal'deki şu ifâde oldukça anlamlıdır: “*Mevled-i Dârü'l-Gazevî Gelibolu'da doğan çocuklar timsal gibi su içinde büyürler. Beşikleri ecel teknesidir. Sabah ve akşam gemilerin silistire sesleriyle uyurlar*”¹⁵.

Bu manâ havuzu, kimlik kodlayıcıları ve şahsiyet şifresi örücüleri Pîr Muhiddîn Reis'in eserlerindeki her ne kadar başka bir levende yazdırıldığı iddia edilse de dil ve üslûbu tayin eder görünüyor. Eserin *Muhammediyye* tarzındaki üslubu ve yapısı bu tezi doğrular niteliktedir. Bir Müslüman denizci olarak ve İslâm ilim şuuru ve medeniyet tasavvuru ile şahsiyet şifreleri örülmüş olan Pîr Muhiddîn Reis, eserine tıpkı diğer temel İslâmî eserlere başlama metot ve diskuru ile başlar. Örnek: Eserine *besmele-hamdele-salvale* ile başlar; tıpkı diğer Kur'anî, nebevî ve fikhî ilimlerde olduğu gibi.

Bu usul ve yaklaşımla o, denizcilik ilminin, sanatının ve tekniğinin incelikleri ile herhangi bir temel dinî ilimlerin çok farkının olmadığını imâ eder sanki. Bu iddiaya karşı şöyle argüman geliştirilebilir: Bu gelenek, asırlardır devam eden bir gelenektir; dolayısıyla da bunda öne çıkarılacak bir durum yok. Buna karşı şu ifade edilebilir: Doğru, bazı ilimler meselâ matematik bu metot ile yazılmaya başlanırdı; lâkin denizciliği hem bir ilim, sanat ve teknik olarak ve bunu da dinî olanın ilim hazinesi içinde ayrıntılarıyla ele alan ilk kez Pîr Muhiddîn Reis olduğunu iddia etmek zor olmasa gerekir.

Öte yandan onun *Bahriyye*'sinde sıklıkla kullandığı *vesselâm / ve's-selâm* ibâresi de yine aynı şuûr teknesi ve anlam havuzuyla ilintilidir. Kur'an'da 35 yerde kelime olarak geçen bu ifade, bir bütüne gönderme yapar. Huzur; sekine ve sükûnet, dinginlik ve selâmet ile yolculuğa gitme “arzu ve duâsının” klişeleşmiş halidir¹⁶. Kitabın başından sonuna özellikle nesir bölümlerinin sonunda âdeta kutsal bir nakarattır *vesselâm*; tıpkı *Ashâb-ı Kehf*'in sekînesi gibi; deniz için mi, gemi için mi, insan için mi, ruh için mi, mürettebât için mi, kaptan için mi; aslında belki de hepsi için *vesselâm*.

Okuyalım:

"Anadolu tarafında olan kalenin [Çimenlik] iki tarafı güzel ve geniş limandır. Bu husus arzedelmiş ve gemilerin icâzeti [geçiş parası] Anadolu tarafında alınması emr olunmuştur. Vesselâm"¹⁷.

Veya:

"Bu adanın [Venedik Körfezi'ndeki Porto Permore adası] lodosa karşı iyi bir liman olan Porto Permore köyü vardır. Liman ağzında karayel tarafında, sabilde bir kilise vardır. Buna Santa Parmore Kilisesi derler...Kiliseli adanın karayel cihetinde iki ada daha vardır. Ortada olan; yani kiliseli adaya yakın olanında bir pınar vardır. Suyu tatlıdır. Böyle bilesin vesselâm"¹⁸.

Benzer bir hâtime / bitiş ile cümlelerini bağladığına bir başka örnek:

"Ercantare Adasına demirlenecek olursa çiftlemek lâzımdır. Çünkü demir yeri boğazın ortasındadır. Karşıda harap bir kilise vardır. O kiliseye Aya Yorgi...denir. Buraya küçük gemiler gelip, kilisenin önünde yatarlar. Barçaların yattığı yer iyi bir demir mevkiidir ve dokuz kulaçtır...Karo, yumur bir adadır. O adadan Yavuzca beş mildir. Şöyle malûm oluma vesselâm"¹⁹.

Bu manâ havuzu ve şuûr teknesinde yetişen Pîr Ahmed Muhiddin Reis, eserinin değişik yerlerinde bunları mükemmel bir eda ve ifade ile ortaya koyar: Dua makamında şunları terennüm eder:

"Ayıplarımızı örten, günahlarımızı affeden, en büyük padişah olan Allah'a sonsuz şükürler olsun...Esirgeyiciliğinin lütufu ile bize iman vermiş ve küfrün, inkârın karanlığından kurtarmıştır..."²⁰.

Ve lütfun tarihsel prototipine selâm ile eserini süsler:

"Bütün varlıkların iftihar ettiği kâinatın serdarı olan Hazret-i Muhammed'in temiz ve kutsal rubuna yüzlerce selâm olsun ki; o, iki cihanın iftihar ve peygamberlerin en sonuncusudur"²¹.

Bundan sonra da mülkün hükümdarına selâm ve dualarını iletir:

"...(G)ün ışığı, ay aydınlığı, Arap ve Acem ülkelerinin sultanlarının sultanı, Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman Han'a hususi ile Allah yardım etsin, devletini sonsuz etsin, Allah'ın eli ona zafer versin, evlâtlarına ömür ve kuvvet versin ve bu dünya yıkılıncaya kadar devam etsin. Âmin"²².

Bu dua, övgü, selâm ve şükür ifadelerinde sonra eserinin yazılış gayesini ve amacını açıklar; nitekim o bu noktada şunları söyler:

"...(D)ünyanın en kâmil adamları olan kişileri çeşitli fenlere ait hediyeler getirmişlerdir ki, devletli padişahı lütuf ve himmetleriyle onlar isimlerini dünyaya ebedi kılmışlardır...Kulların en zayıfı olan ben...padişahın feleklerle eş olan kapısına gücüm yettiği kadarlık bir hediye olması için derya ilminden ve gemicilik sanatından bir kitap yadigâr ettim...Zamanımıza gelinceye kadar böyle faydalı bir kitap kimse tarafından yazılıp, hediye edilmemiştir"²³.

Ve nazım ile devam eder eserinin yazılış gayesini:

*"Bunun için yazdım bu kitabı
Bitsin okuyanın denizde ıstırabı
Başka öndere hiç muhtaç olmasın
Menzili hiç yarım kalmasın
Eğer bu kitabı rehber bilirse her kul
Kolay eyle işin, göster ona yol
Ki Sensin delil, biz âcizleriz
Ve Sensin biz gösteren yol, iz"²⁴.*

Eserinin içeriği hakkında da bu minvalde bilgiler verir. Öyle ki:

"Gezerdik Akdenizin kenarlarını
 Arap, batı Roma ve Fransa diyarlarını
 Onların herbirini yazdım ey yâr
 Bütün mevcut yerleri ki; her ne var.
 Ve yani o yerler nasıldır bileyim
 Alçak bir tepe midir, yüksek midir diyeyim
 Denizden karaya yaklaşırken etrafta
 Ne var bilmek dilerim her tarafta
 Bir küçük suya bile gelsem, ey Hân
 Onu dikkat ederdim seyrân
 Yatağının, suyunun hâlini
 Batı denizlerinin bütün eşkâlini"²⁵.

Sevap ve duâ umuduyla yazdığı eserini şu satırlarla adeta önce Müslümanlara, sonra tüm insanlığa "vakfeder":

"İşte budur bu lâzım yüzünü ağı
 Gelince fırtına bulur konağı
 Gemisini kurtarıp bulur huzuru
 Ki çektirmez gemisine o zoru
 Ey Allah'ım, şu İslâm gemicileri
 İş görsünler denizlerde, hemen hepsi bilgili
 Korumaları fırtınadan ey Şâh!"²⁶
 Eserinin gidişatı hakkında da şu nazımla bilgi verir:
 "Eğer Allah bana yardım ederse
 Peygamberler de bana kanat gererse
 Anlatırım faslı gelince onu
 Yani rûzgâr bahsinde dinle onu"²⁷.

Kısaca ifade edilecek olursa, Pîr Muhiddîn Reis'in kimlik şifreleri ve şahsiyet hamurunun unsurları *Muhammediyye* başta olmak üzere geniş bir ilim-irfân-manâ-muhabbet havuzunda şekillenmiş görünüyor. Diğer bir izah ile, Pîr Reis, öylece "denizlerin terbiye ettiği" bir yarı korsan değil, asırlardır sürmekte olan bir geleneğin yeni, yepyeni bir anlam ve açılımla tarihe intikalinin örneğidir. Bir yandan hem Abdalân-ı Rûm'un geleneğini taşır, öte yandan da asrındaki temel yönelimlerden biri olan gazâ idealini önceleyen Gaziyân-ı Rûm'un

idealini kuşanır. Bunun özeti mahiyetindeki mısraları şunlar olsa ge-
rektir:

*"O bütün mevsimlerin halini bilmelidir
Aydın gökte yürüyüşünü öğrenmelidir.
Kalplerin kapılarını açmayı
Hem bilmeli askeri hoş kullanmayı
Başladığı her işi bitirmeli
İyilik yapma isteği ile tanınmalı
Şanı her yerde iyi anılmalı
Hırs ve tamahtan olmalı cüda
Çünkü bunlarla yapamaz gazâ!
Ey dini temiz olan, ibret al
Ki kendini bil ve kendinden örnek al.
Böylece savaşın hep iyi olur
Hak sana daima vâsi olur
Denizcilikte azimli ol ki;
Fetihleri Hak sana verir belki"²⁸.*

Veya:

*"Eğer bunları kullanırsan ey civan
Bil ki; öğretmensin denizlerde her zaman
Yürü feth et hep Efrenci illerini
Çünkü gösterdim sana onun yollarını"²⁹.*

III. Târihe Hayatın İçinden Bakma ve Pir Muhiddin Reis'in Din ve Tarih Kartografyası

Metodik 4-S kategorilerine göre konuyu ele alacak olursak, şu başlıklar öne çıkar:

Süje; tarihî aktör ve fâiller ve Bahriyye: Pir Muhiddin Reis, eserinde yer yer bölgenin önemli aktörlerinden, öne çıkansımlarından, bu şahısların yaptıklarından vs. bahsederek bir tarih kartografyası çizer. Diğer üç başlıkta olduğu gibi, bu başlıkta da pek çok örnek verilebilir. Burada sadece birkaç örnek ile alt-tezimizi ispat edebiliriz.

Örnek-1:

"Magota derler ikinci adaya
 Portekizli ister, alıp adem koymaya
 Anlatayım orda n'oldu Porçugal
 Çok iş etti onlara şaş da kal.
 Fakat evvelâ o adanın şâhını
 Bildirelim, o sever Allah'ını
 Sultan oğludur, Mubammed b. Ömer
 Şâhıdır bu adanın, al haber
 Halkının kim siyabtır, kimi ak
 Şâfiidirler; içlerinde yok nifak
 Bir şehre de Şinkoni denir
 O şehirden dinle göre, bak ne söylenir.
 Bir veli vardır orda, der Allah
 Gice gündüz Hakk için eder âh!
 Ki Faki Mollazi derler adına
 Doymamıştır kimse onun tadına
 Bir gün o şeyh otururken yalnızca
 Portekizli geldi o adaya ansızca"³⁰.

Tarihsel aktörler iç içe, aksiyonları ve özellikleriyle ele alınır. Pîr Muhiddîn Reis, adeta nazım ile haritayı kanatlandırır.

Örnek-2:

"Beş adadan gayri var iki ada
 Kamur adalarındandır onlar da
 Birisi Peneye, öteki de Zencibar
 Bu ikisi de bil, kıymetli adalar
 ...
 Bağ ve bahçe o adada var olur
 Bir genç giderse orda hemen yok olur
 Çünkü çok sihirlidir o adanın avreti
 Kim görürse kalmaz onun takati
 Gidip konsa bir genç oraya âşikâr
 Bilin ki; elbette olur orada şikâr

*Kadınlar onu görünce azdırırlar
Malını mülkünü ucuza sattırırlar
Çünkü zevk yeridir, oraya gidenler hayran olur
Nice süslü kadınlar ortada seyran olur³¹.*

Örnek-3:

*"Bahr-i Pars'ı anlattım işte sana
Bahr-i Zenci'yi dinle, kulak ver bana
"Zenc" siyahın iklimidir; bu namla
Sözlerimi dinle şimdi, sen anla.
...
Onları halkı bir türlü lisan söyler
O lisana her yerde Muğtişi derler
Dilleri de, mezhepleri de başkadır
Şâfiîdirler, şekilde ve ibadette başkadır.
Habeşler cehennemliktir, küffâr
Başka türlü söyleşir dillerini
Muğtiş ilidir, dinler hallerini:
Çok şenliklidir hep onlar
Kenarlarda da deniz var.
Büyük şehirler orada pek çoktur
Şâfiîdirler, kâfiri hiç yoktur³².*

Bu satırlar târihî aktörün hem psikolojik, hem de sosyal yönünü ortaya koyarak bir târih kartografyası çizer.

Sosyo-maddî ve medenî faktörler ve Bahriyye: Pîr Reis, gerek haritalarının üzerine düştüğü notlarda, gerekse eserlerinde maddî olanı sosyal bağlamda ele alarak, nazma aktarır. Medenî unsurlar dikkatli ve ikazeden bir ima ile okuyucuya iletilir. Okuyalım:

Örnek-1:

*"O iklimin sabibi bulmuştu yol
(Mano Konkori) denen kâfirdi ol.
Simsiyahtır, kapkaradır halkı hep*

*Nedendir arazisi, doludur he yer zehep
O toprakta tibr çok olur
Portekizin gemicisi gidip onu alır³³.*

Örnek-2:

*Habeşistan'ı anlatırken Pir Reis, şu ifadeleri nazma döker:
"Eski zaman hikâyesi anlatmıyorum, dinle!
Taze haberdür bu söz, iyi belle
Yirmibeş gün dolunca bi karar
Ansızın karşıda görürler bir kenar
O kenara doğru aceleyle giderler
Halkla dolu olduğunu görürler.
Bakarlar ki; hepsi cırıl çıplak
Büyüğü de, genci ve çocuğu da açıktır.
Kadını da erkeği de örtüsüz
Vücutlarını açmakta hep korkusuz.
Dişi erkek hepsi de bir ok atar
Öyle atar ki dokunsa hemen batar
Hepsinin de okları kamışandır
Temreni balık kemiğindedir³⁴.*

...
*Fakat o da insandır, değildir yırtıcı
Hareketi hayvan gibidir için insancı
Babr-i Çin'dedi bütün bu anlatılan
Böyle anlattı bu haberi anlatan³⁵.*

Örnek-3:

*Polye Anapolosuna efrenç tâîfesi Anapole de Riyamo derler...
Şimdi İspanya Beyine tâbidir. Fakat bu şehir ecnebi memleketler
içinde en eşsiz olanıdır. Halkın yüzü çok güzeldir. Şehrin için-
de akar çeşmeleri vardır. Bazı çeşmeleri aslanağzından, bazıları
memesinden, bir kısmı insan ağzından akar. Her biri bir san'atla
mermerden yontulmuş lülelerden akar³⁶.*

Sosyo-kültürel ve manevî faktörler ve Babriyye: Bahriyye; Pîr Muhiddîn Reis'in haritalarında yer veremediği hususları târih ve din kartografyası tarzında çizer. Nitekim:

Örnek-1:

Pîr Reis, Mağrip civarındaki Becaye şehri ile Cicil Kalesini anlatırken, manevî ve kültürel değerleri sosyal havuzda damıtarak aktarır.

"Becaye şehrine gittiğimiz zamanlarda burası onsekiz bin hanesi le burç ve bârûlu büyük bir kale idi. Kalenin padişahına Abdurrahman derlerdi. Tunus sultanının akrabası idi. Her ikisi de Ömer b. Hattâb soyundan gelirler. Bir vakitte merhum Kemal Reis ile bu şehre gittik. Yüzyirmi yıl yaşamış olan Seyid Muhammed Tüvetti'nin zaviyesine giderek kendisini ziyaret ettik. Bu velî Kemal Reis'in ve benim ellerimize dişbudak ağacından bir değnek verdi. Benim elime verdiği değnek taze ağaç idi. Kemal Reisin eline verdiği değnek kuru idi. [!] O velî mubabbeti uğruna iki kış şehirde kışladık. Yaz olunca denize çıkıp sefer ederdik. Şehir halkı o evliyanın duası ile korkusuz otururlardı. Velî ahirete intikal edince İspanya kâfiri altmış parça gemi ile şehri almaya gelince halk dışarı, dağlara çıktılar. Sultan Abdurrahman bile çıkıp, gitti. Kâfir de şehri olarak deniz kenarındaki bir kısmını tamir, diğer taraflarını tamamen tahrip ettir"³⁷.

Örnek-2:

"Kalenin şimdiki ismine Araplar Medbiye derler. Çok eskiden Afrikiyye derlerdi...Kalenin boğaza karşı...yedi kapısı vardır. Bu kaleden içeri kâfir iken müslüman olmuş bir kimseyi koymazlar. Eğer içeride yakalanır ise, hiç aman vermeden tepelerler..."³⁸.

Örnek-3:

Papa'nın kalelerinden Ankone Kalesi hakkında şunlardan bahseder:

"...Adadaki kiliseye Santa Ki Manto derler. Güneydoğusu tarafında bir kilise daha vardır...yukarıdaki dağın üzerindedir. Bu kiliseler hakkında kâfirlerin bir inançları vardır: Eskiden şimdi sabilde olan kilise, dağ üzerinde imiş. Bir gün büyük bir zelzele olmuş ve yuvarlanıp, sabile inmiş.; fakat hiç birşey olmadan sabile oturmuş. Dağın üzerine tekrar bir kilise yapmışlar. Bu bususun herkesçe bilinmesi için deniz kenarındaki kiliseyi böylece yazdım. Bu kiliseye Sanat Meriye Tiravo derler."³⁹

Örnek-4:

Pir Muhiddin Reis, Santa Meriye Lorito kıyıları hakkında şu bilgileri verir:

"Bu sabiller Papa'ya aittir. Sabilden üç mil içeride Santa Meriye Lorito Manastırı vardır. Çok meşhur bir manastırdır. Her sene, etraftan birçok insanlar gelip, bu manastırda panayır kurar, içer, eğlenirler."⁴⁰

Seyir: Geçmiş ile gelecek arasında hâli / şimdiki zamanı ve durumu ortaya koyma ve Bahriyye: Pir Reis, zamanın ruhunu, dönüşümünü, öne çıkan dinamiklerini, oluşmaktan olan dünya sisteminin ilk semptomlarını adeta yakalamıştır hem kitabında, hem de haritalarında. Verdiği bilgiler bir yandan Atlantik köle ticaretinin tarihsel öncüllerin hakkında iken, diğer yandan da Merkantalizm / Merkant Kapitalizminin ve Sömürge Kapitalizminin işleyişinin ipuçlarından bahseder.

Öte yandan; zamanının ötesinde yaşayan Pir Muhiddin Reis, hem dinleyenlerine, hem de özellikle de sultanlara adeta şunu söylemektedir: "Siz birilerinin yaptığı sömürgeciliğin farkına varamazsanız, yıkım ve yok oluş kaderleşir hakkınızda. Şayet "Portekizli olmadan alışveriş yapılmaz {ise; bu durumda} Hiç iş olmaz ne güz vakti, ne de

yaz.³⁴¹ Bir diplomasi ve eko-politik manifesto niteliğindeki satırlar okunacak olursa:

Örnek-1:

*"Bil ki Hürmüz bir adadır anılır
Nice bezirgân her orada bulunur
...
Şimdi ise Portekizli ulular
Yaptı burun üstüne bisar
Bekleyip haracın alır onların
Öğrendin halini artık oraların
Galip geldi Portugal hep onlara
Kendi tüccarı doldu hanlara
Portekizli olmadan alış veriş yapılmaz
Hiç iş olmaz; ne güz vakti, ne de yaz."³⁴²*

Örnek-2:

Kumar Adaları hakkında verdiği bilgiler de çok önemlidir. Köle ticaretinin ana panoramasından bahseder.

*"Şimdi artık hep giderler ona
Her mataı getirirler bu yana
Getirdikleri bil ki; sandal ağacıdır
Odun diye oralarda yakılır.
Bir de abri vardı, amber gibi siyah
Gaziler sayar onu bir emr-i şâh
Sultan Âdil bin Muhammed Hân
Padişahı imiş onun bir zaman
Üç büyük şehri varmış yurdunun
Halkı siyah olurmuş, bir kısmı beyaz onun.
...
Biri Lenkanika ki merkezdir
Halkı hep Şâfiî mezhebindedir.
Denizden uzak yaşayan halkı var
Fakat hepsi siyahî ve vahşi yamyam kadar.*

*Din ve âyin bilmezler hiç birisi
 Vahşidirler, yok bu sözün gerisi
 Şehir halkı gidip tutar onları
 Satar hep gemilere, alır paraları
 Bu şekilde durmadan yaparlar şikâr
 Boş durmazlar, getirirler leyl-i nehâr.*

...
*Dört kısımdır hep bu siyah vahşiler
 Kabilenin reisine Merbiye derler
 Birine Kin, birine Karzuk derler
 Adını bilmiyorum kalan ötekinin.⁴³*

Bu dört ana kategori Pîr Muhiddîn Reis'in târihi hayatın içinde ve içinden okumasının ve anlamlandırmasının en açık örneklerini sunar. İdeallerden ve ilkelerden bahseden diğer tüm eserlerin yerine, *Bahriyye*; ideal olan ile reel olanın, manevî olan ile maddî olanın, organik olan ile mekanik olanın, sema ile denizin beraberce harmanlanışın adıdır.

Sonsöz Yerine: Tahlil, Tespit ve Teklifler

Ekonomik, politik ve topografik olarak en zirve noktalara ulaşmış Osmanlı'nın sanatı taşa nakşeden Mimâr Sinan'ın, kartografyada, denizcilikte, haritacılıkta tam karşılığı şüphesiz Pîr Ahmed Muhiddîn b. El-Hac Mehmed'dir. 1513 tarihli ilk dünya haritası, 1526 yılında Bahriyye adlı eseri ve 1528 tarihli ikinci dünya haritası Pîr Reis'i yeterince önemli kılan eserler olarak sayılabilir. 1547 yılından itibaren üstlendiği görevlerde de başarılar gösteren Pîr Reis, Basra, Umman ve Hürmüz'de önemli hizmetler yapar. Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda hâkimiyet kurmuş olan Portekizlilerin üstünlüğünü kırmak için filosuyla Aden'e sefer düzenler ve burasını bir Osmanlı üssü haline getirir. Akabindeki mücadeleler ve iniş ve çıkışlar sonucunda 1554 yılında güç-iktidar-otorite kumpasında hayatını kaybeder.

Bahriyye; metodik 4-S kategorilerine göre ele alınabilir. Buna göre de özetle şu ana başlıklarla devreye girer: (a) Süje; tarihî aktör ve

fâiller hakkında nakiller; (b) Sosyo-maddî ve medenî faktörler hususunda bilgiler; (c) Sosyo-kültürel ve manevî faktörler kerterizinden anlatılır; (d) Seyir: Geçmiş ile gelecek arasında hâli şimdiki zamanı ve durumu değerlendiren izahlar.

Tüm bu izahlar ve bilgilerden sonra kısaca şunlar ifade edilebilir: Haritacı; navigasyon "pîr"i, şâir, edip, kartograf ve ideal bir denizci olan Pîr Reis, Âşıkpaşazâde'nin bahsettiği dört ana grubun ilk üçünü şahsında toplayan XVI. yüzyılın ruhunun ve şuûr teknesinin inşa ettiği bir şahsiyettir. Gazâ idealini vurgulayan, Müslümanların kardeşliğini önceleyen ve öte dünya gayeli çabaları öne çıkaran tavrıyla oldukça lekesiz bir din tasavvuruna ve algısına sahip olan Pîr Reis, yazdığı ve çizdiği eserler sayesinde Allah'tan af, mağfîret ve yardım niyaz eder. Okuyalım:

"Ümit ederim ki; bu yolda yürüyen ve bilginin ehli olan kardeşler de bu kitabı okudukları ve ona göre hareket ettikleri takdirde bana dua etmeyi unutmazlar."⁴⁴

İnsanlığa "vakf" ettiği eserinden Pîr Muhiddîn Reis'in son mura-dını okuyalım:

*"Sebeþ ola duaya her birini
Anımlar her kiþi birbirini
Budur sizden muradım ey dostlar!
Anasınız bizi bir duâ ile her gün!"⁴⁵*

Teklifler olarak da şunlar ortaya konulabilir:

1. Pîr Muhiddîn Reis'in eserlerini bir araya getirecek olan ve onun üzerine çalışmalar yapılacak olan bir enstitünün kurulması; sadece ad olarak değil, misyon, vizyon ve idealler açısından;
2. Pîr Muhiddîn Reis adına yıllık veya iki yılda bir denizcilik bilimleri başta olmak üzere yarışmaların tertip edilmesi;
3. Bayriyye'nin bir anlam atlası ile beraber din ve târih katografyasının hazırlanması.

Kaynakça

Akçura, Yusuf. *Piri Reis Haritası (Harita üzerindeki notlar) / Piri Reis Haritası ve İzabname* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2012; 4. Baskı. 1. Baskı: 1935).

Brotton, Jerry. *Trading Territories: Mapping the Early Modern World*, (London: Reaktion Books, 2013).

Hapgood, Charles H. *Maps of the ancient sea kings: evidence of advanced civilization in the ice age* (PA: Chilton Book Company, 1966).

İnan, A. Afet, *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri say. VII-IX* (Ankara: TTK, 1974).

İnan, Afet: *Life and works of Piri Reis: the oldest map of America* (Ankara: 1975).

Jourdin, Michel Mollat du– Monique de la Rongière ; Les Portulans Cartes Marines du XII au XVII Seiècle --- Nathan – Office du Livre S.A. Fribourg (Suisse) 1984.

Kahle, Paul (Hrsg.): *Piri Re'is. Bahrije. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*. Berlin 1926.

Kahle, Paul. "Die verschollene Kolumbuskarte von 1498 in einer türkischen Weltkarte von 1513. Berlin/Leipzig 1933.

Komisyon, *İstanbul Topkapı Müzesi ve Venedik Correr Müzesi Koleksiyonlarından: XIV-XVIII Yüzyıl Portolan ve Deniz Haritaları* (İstanbul: Koç Vakfi-FIAT-Güzel Sanatlar Mat. , 1994), 64-9.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar* (İstanbul, 1936).

Loupis, Dimitris. *Piri Reis' Book on Navigation (Kitab-i Bahriyye) as a Geography Handbook*, Bilkent University.

McIntosh, Gregory C. *The Piri Reis Map of 1513* (Athens and London: University of Georgia Press, 2000).

Mesenburg, Peter: *Kartometrische Untersuchung und Rekonstruktion der Weltkarte des Piri Reis* (1513) in *Cartographica Helvetica*, No. 24 (2001), 3–7.

Önalp, Ertuğrul. Piri Reis'in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkındaki Türk ve Portekiz Tarihçilerinin Düşünceleri (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi),pdf. <http://faculty.ksu.edu.sa/73454/DocLib21/Piri%20Reis%27in%20Hurmuz%20Seferi.pdf>, (13.11.2013)

Özdemir, Kemal. *Osmanlı Deniz Haritaları* (İstanbul: Marmara B. K. Hizm., 1992).

Pedro Reinel, South America in the Circolus Antarticus chart by Pedro Reinel, 1522 (Istanbul, Topkapi Museum Library).

Pedro Reinel, *the Circolus Antarticus chart by Pedro Reinel*, dated 1522 (Istanbul, Topkapi Museum Library).

Piri Reis, *Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I-II. , yay. haz. Y. Senemoğlu (İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş., 1988).

Robinson, Francis. *The Cambridge illustrated history of the Islamic world*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

Soucek, Svatoopluk. "Islamic Charting in the Mediterranean," In J. B. Harley and D. Woodward, eds.[I] *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*[/I]. Vol. 2, book 1, 263–272. 1992. Chicago: University of Chicago Press.

Soucek, Svatoopluk. *Piri Reis and Turkish Mapmaking After Columbus Svato Soucek* (İstanbul: Boyut Yay., 2013).

Şengör, Celal - Cevat Ülkekel, vd. *Piri Reis 1513 Dünya Haritası* (İstanbul: Boyut Yay., 2013).

Tekeli, Sevim. *The Map of America by Piri Reis, Foundation of Science Technology and Civilisation* (Ankara, 2005)

Türküstün, Fatih A., internetteki yazısı: www.shodb.gov.tr/piri-reis/oturumlar/kitab_i_bahriyeyi_yasamak.htm (15.11.2013)

Ülkekul, Cevat. *16. Yüzyılın Denizci Bilim Adamı, Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis I-III* (Deniz Kuvvetleri Kom. 2009)

Weed, Leon E. *Beyond the Pillars of Gibraltar* (2004).

Whitfield, Peter. *The Image Of the World* (San Francisco: Pome Granate Artbooks, 1994).

Dipnotlar
(Endnotes)

Topografik Kartografyada Din ve Tarih Kartografyasını Arama: Pir Muhiddin Reis'in Haritalarını Bahriye Ekseninde Yeniden Okumak
Doç. Dr. Şevket YAVUZ

1. Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye-Denizcilik Kitabı*, c.II. , yay. haz. Y. Senemoğlu (İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş., 1988), 93, 94. Bu çalışmada köşeli parantez [...] içi açıklamalar bana aittir. ŞY.
2. Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, 181.
3. Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 38.
4. Bu konuda bkz. : Cevat Ülkekel, *16. Yüzyılın Denizci Bilim Adamı, Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis I-III* (Deniz Kuvvetleri Kom. 2009).
5. Dönemin genel kozmolojisi ve tasavvuru için bkz. : Peter Whitfield, *The Image Of the World* (San Francisco: Pome Granate Artbooks, 1994).
6. Yusuf Akçura, *Piri Reis Haritası* (Harita üzerindeki notlar) / *Piri Reis Haritası ve İzahname* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2012; 4. Baskı. 1. Baskı: 1935).
7. Haritalardaki önemli açıklamalar ve yorumlar için bkz. Fatih A. Türküstün'ün internetteki yazısı: www.shodb.gov.tr/pirireis/oturumlar/kitab_i_bahriyeyi_yasamak.htm (15.11.2013).
8. Bkz. : Celal Şengör- Cevat Ülkekel, vd. *Piri Reis 1513 Dünya Haritası* (İstanbul: Boyut Yay., 2013).
9. Haritalar ve genel çerçeve için bkz. : *Jerry Brotton, Trading Territories:- Mapping the Early Modern World*, (London: Reaktion Books, 2013).
10. Daha kapsamlı değerlendirmeler için bkz. : Svatopluk Soucek, *Piri Reis and Turkish Mapmaking After Columbus Svat Soucek* (İstanbul: Boyut Yay., 2013)
11. Bu hususta bkz. : Yusuf Akçura, *Piri Reis Haritası* (Harita üzerindeki notlar) / *Piri Reis Haritası ve İzahname* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2012; 4. Baskı. 1. Baskı: 1935). 1-19. Ayrıca bkz. : Komisyon, *İstanbul Topkapı Müzesi ve Venedik Correr Müzesi Koleksiyonlarından:*

XIV-XVIII Yüzyıl Portolan ve Deniz Haritaları (İstanbul: Güzel Sanatlar Mat., 1994), 64-9.

12. Bu konunun farklı yorumları için bkz. : Önalp, Ertuğrul. Piri Reis'in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkındaki Türk ve Portekiz Tarihçilerinin Düşünceleri (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi), pdf. (<http://faculty.ksu.edu.sa/73454/DocLib21/Piri%20Reis%27in%20Hurmuz%20Seferi.pdf>), (13.11.2013)
13. Bu hususta hazırlanmış önemli eserlerden biri olarak bkz. : Cevat Ülkekel, *16. Yüzyılın Denizci Bilim Adamı, Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis I-III* (Deniz Kuvvetleri Kom. 2009);
14. Vikâye, Fıkıh İlmindeki hususlarda ezberi kolaylaştırmak için kaleme alınmış olup, aslında Hanefî fukahâsından Burhaneddin el-Merğînânî (v. 1197)'nin eseri olan *Hidâye*'nin muhtasarıdır / özetidir. Bu eser de meşhur Ahmed b. Mahmûd el-Kudûrî (v. 1037)'nin eseri Muhtasar'ının özetidir. Eser; günümüzde kayıptır; sadece bu ad ile bir eserin olduğu kayıtlıdır. Mevzubahis eserin değişik nüshaları aşağıdaki yerlerde olduğu Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniye'de ifade edilir: Deniz Harp Okulu Kütüphanesi—artık kayıp—, Berlin, Vatikan, Polonya ve Dresden (Almanya) kütüphanelerinde. Bu hususta bkz. : Y. Senemoğlu'nun notları, *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye—Denizcilik Kitabı, c.II., yay. haz. Y. Senemoğlu* (İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş., 1988), 21-2.
15. Piri Reis, *Kitâb-ı Babriyye—Denizcilik Kitabı, c.II., 22.* Metin tashih edilerek yazılmıştır. Silistire: Kuzunun kalem kemiğinden yapılan bir Türk düdüğüdür. , *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye—Denizcilik Kitabı, c.II., 22.*
16. Bu ifade şu manaları kuşatır: a) Vesselâm ile; yani baştaki atf harfi vâv, hâl /durum vâvi ve illet / kozalite (sebeup-sonuç) vâvi ile şu manalar âdetta kodlanır metne ve şuûr beşiğine; b) Atf olarak: Birleştiren, bağlayan, köprü kuran manasında; nitekim Allah'ın kanunu, meleklerin tavassutu ve tüm peygamberlerin dünyada devreye sokmaya çalıştıkları kozmik düzen ile “selâm”ı birleştirerek verme. Burada iki durum ortaya çıkar: (i). Nasıl ki; Allah, melekler ve peygamberlerin ilk söz parolası selâm ise, aynı şekilde inanan bir denizcinin, genel olarak da insanın bu parolayı başladığı ve başlayacağı için “devam” kodu olarak devreye sokmalıdır. Piri Reis de eserini bu ilkeselliğe bağlı olarak bu parola ve devam mottosu ile süsler...Tıpkı Mevlâ'nın dünyayı “selâm” (a. barış, esenlik, selâmet; b. karşılıklı düzen ve denge (müsâleme) ile yarattı ve “devam” ettiriyorsa,

gemiler de öyle olmalı...(ii.) İkinci durum ise, Pîr Reis ifadelerini bir şuûr kartografyasına ve bilinç teknesine rapt ederek ve oradan tezâhür ettirerek eserini süsler ve duâ ile buketler... c) Hâl olarak: Durum ifadesi olarak da reis, kaptan artık bu manâ derinliği, şuûr teknesi ve imân (“güven, itimat, “güvenmek istiyorum” irade ve arzusunun ifadesi) ile sefere artık çıkabilir hem...; yani “güvenerek, dayanarak, ümit ederek”; d) Kozalite olarak: Şayet bir kaptan, (reis --konumuz bağlamında) böylesi bir ümit kalyonu, güven çektiri ve tevekkül gemisi ile pusatlanır, donanırsa, onun yolculuğu sekine ve huzur ile hedefine ulaşacaktır...Ondan gayrı sı da «selâm» («esenlik, dinginlik, huzur ve «i»slâmdır) vesselâm...Bu yüzden de Müslüman gemiciler asırlarca Ashâb-ı Kehf'in isimleriyle sükûnet ve huzur aramışlardır... Günümüzde de kaptan köşküne giriş ve çıkış teamülleri arasında “selâm”ı vermek ve arz etmek önemli bir denizcilik ritüelidir.

17. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 113.
18. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 335.
19. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.II, 323-4.
20. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 25.
21. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 25.
22. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 25.
23. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 27
24. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 32.
25. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 30.
26. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 35.
27. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 36.
28. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 36-7.
29. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 38-9.
30. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 100-101.
31. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 104.
32. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 93.
33. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 58.
34. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 80-1.
35. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.I, 82.
36. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.II, , yay. haz. Y. Senemoğlu (İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş., 1988), 93,
37. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye—Denizcilik Kitabı*, c.II, 183.
38. *Pîri Reis, Kitâb-ı Bahriyye*, 181.

39. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 389.
40. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 391.
41. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 92.
42. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 92.
43. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 98-9.
44. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 29.
45. *Piri Reis, Kitâb-ı Babriyye-Denizcilik Kitabı*, c.I, 33.

Piri Reis Eserlerinde Akdeniz Deniz Ticaretinin Özellikleri

Yrd. Doç. Dr. Yasemin NEMLİOĞLU KOCA

1. Ayrıntılı bilgi için bkz: John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, Çev: Füsün-Tunç Tayanç, Kitap Yayınları, İstanbul-2004.
2. Ayrıntılı bilgi için bkz: Wilhelm, Heyd, *Yakındoğu Ticâret Tarihi*, Çev: Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara-2000.
3. Pryor, John H., age.s.24.
4. Luttrell, Anthony, *Latins, Greece, The Hospitaliers and The Crusade, Variorum Reprints*, London-1982, s.136.
5. 1 deniz mili=1.852,2 m.
6. Özdemir, Şenay, *Osmanlı Sularında Yabancı Devletlerin Korsanlığı Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlık Konumu*, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi. C.23, S.36, Ankara-2004, s.196
7. Ayrıntılı bilgi için bkz: *Bostan, İdris, Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi, Türkler ve Deniz, Kitap Yayınevi*, İstanbul-2007, s. 29-43
8. Ayrıntılı bilgi için bkz: Vatin, Nicolas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, Çev: Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2004.
9. Vatin, Nicolas, age.
10. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fleet, Kate, *Erken Osmanlı Dönemi Türk-Ceneviz Ticareti*, Çev: Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2009, Cipolla, Carlo M., *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar*, Çev: Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2003.
11. Goodrich, Thomas, *Osmanlı Haritacılığı 1450-1700, Doğumunun 400. Yıldönümünde Kâtip Çelebi, Kültür Bakanlığı Yayınları*, no:17, Ankara-2009, s.129.
12. *Kitâb-ı Babriye* v.38-49, harita v.45.